JELENIA GÓRA

ROZWÓJ PRZESTRZENNY MIASTA

Skala 1:25 000

Oprac. G. Grajewski
Oprac. kart. M. Siehankiewicz

Plan w skali 1:25 000 opracowany na podstawie mapy wydawnictwa Studio Plan z 2011 r.

JELENIA GÓRA

SPATIAL DEVELOPMENT OF THE CITY

Scale 1:25 000

By: G. Grajewski
Cartographic design by: M. Siehankiewicz

Plan in 1:25 000 scale reproduced by a Studio Plan map from 2011

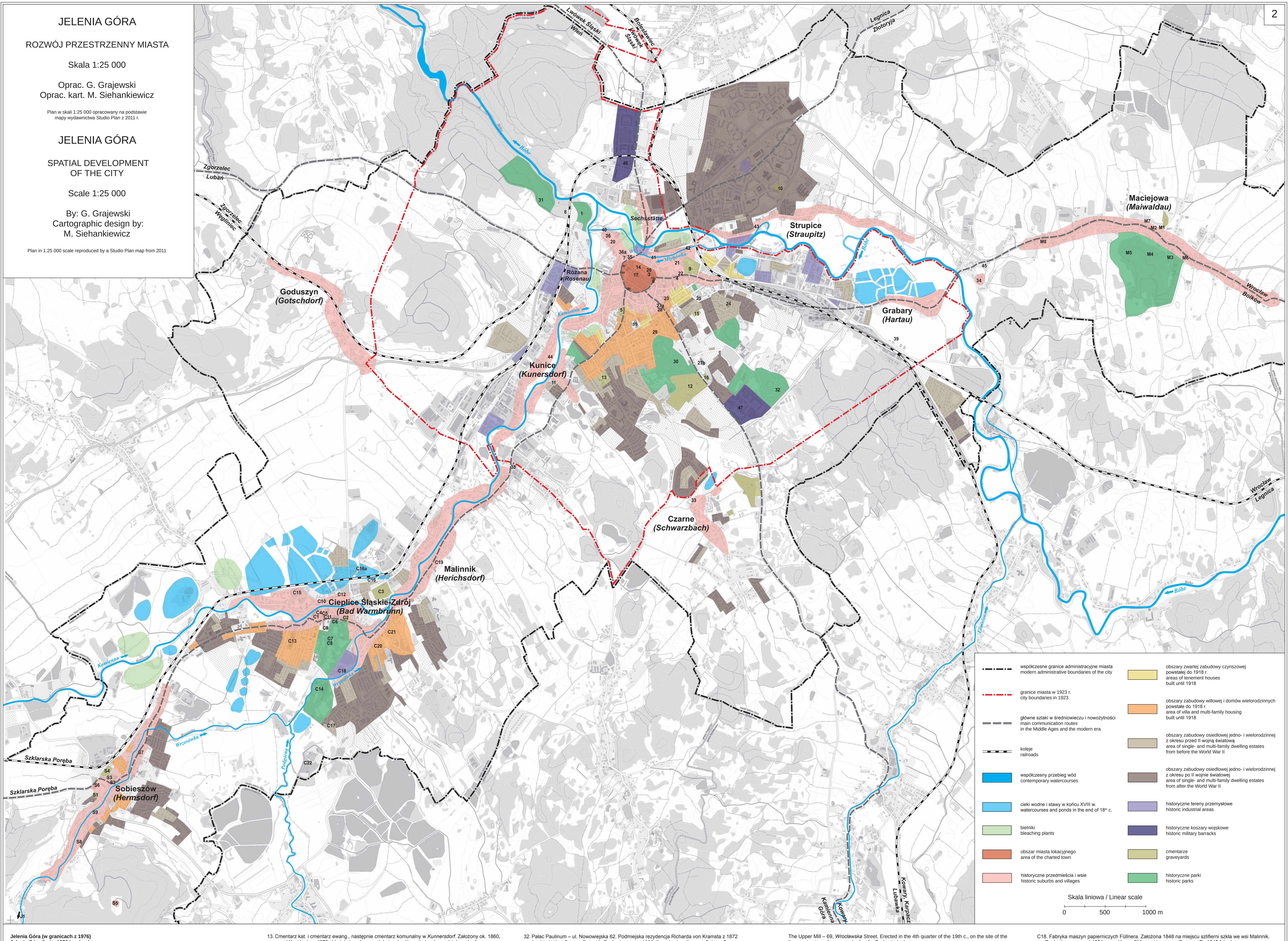

Jelenia Góra (w granicach z 1976)
Jelenia Góra (in its 1976 borders)

1. Zamek na Wzgórzu Krzywoustego (*Hausberg*). Wzmiankowany w 1291 i 1299. Murowany, wał drewniano-ziemny. Po pożarze w poł. XIV w. odbudowany z dodaniem zewnętrznego pierścienia – muru kamiennego. Prócz zamku górnego istniał dolny, otoczony wałami. Bezskutecznie oblegany przez husytów w 1427. W 1433 zakupiony przez miasto, które zobowiązało się do zburzenia warowni. W 1640 oblegające miasto wojska cesarskie wykorzystują wały, sypiąc szańce. Od końca XVIII w. popularne miejsce wycieczek. Na pocz. XIX w. powstaje gospoda z tarasem widokowym, rozbudowana 1841–1842. W 1911 na szczycie wzgórza staje wieża widokowa, nazwana na cześć cesarza Wilhelma II *Kaiserturm*.
   The castle on *Krzywoustego* (*Hausberg*) Hill. Mentioned in 1291 and 1299. A masonry structure with a wooden-and-earth rampart. After a fire in the mid-14th c., rebuilt with an additional outer ring – a stone wall. Apart from the upper castle, there was also a lower one, surrounded by ramparts. It was unsuccessfully besieged by the Hussites in 1427. In 1433, it was purchased by the town, which undertook to tear down the burg. In 1640, the imperial troops that were besieging the town made use of the ramparts by building bulwarks. From the end of the 18th c., it was a popular destination for excursions. In the early 19th c., an inn with an observation deck was built on the hill, to be later expanded in 1841–1842. In 1911, a viewing tower, called *Kaiserturm* in honour of Emperor Wilhelm II, was erected on top of the hill.
2. Zamek na szczycie Kozińca (*Molkenschloß*), zapewne z końca XIII w., obszar administracyjny wsi Dąbrowica. Pełnił funkcję strażnicy wojskowej na wsch. przedpolu Jeleniej Góry. Spalony w 1428 przez załogę, uchodzącą przed husytami. Po 1880 na Kozińcu ustawiono stalową wieżę widokową, obecnie rozebraną.
   A castle on top of *Koziniec* Hill (*Molkenschloß*), probably from the end of the 13th c. – the administrative district of the village of Dąbrowica. It operated as a military watchtower on the eastern approaches to Jelenia Góra. It was burnt down by the crew that were fleeing the Hussites in 1428. After 1880, a steel viewing tower was erected on *Koziniec* Hill – it has since been pulled down.
3. Kościół par. śś. Erazma i Pankracego – na Placu Kościelnym. Murowany, zapewne sprzed 1286, pierwsza wzmianka o proboszczu z 1288. Spłonął w 1303 podczas pożaru miasta; odbudowywany od 1304. Prezbiterium i mury obwodowe korpusu – ok. 1380–1400, sklepienia z 1. tercji XV w. W 1549 pożar niszczy dach i wieżę, odbudowaną i podwyższoną w 1552. Kaplica pd. z XVI w., w latach 1524–1629 ewang.
   The parish church of SS Erasmus and Pancras – in *Kościelny* Square. A masonry structure, probably built before 1286. The first mention of a parish priest from 1288. Burnt down in 1303, during a fire of the town; rebuilt from 1304. The chancel and the outer walls of the shell – ca. 1380–1400, the vaults from the 1st third of the 15th c. In 1549, a fire destroyed the roof and the tower; the latter was rebuilt and raised in 1552. A 16th c. south chapel, in the years 1524–1629 – Evangelical.
4. Kościół NMP – przy ul. 1 Maja. Wzniesiony na Przedmieściu Wojanowskim, wzmiankowany w 1453, zniszczony w 1634 podczas pożaru miasta, odbudowany 1737–1738. Od 1952 r. cerkiew prawosławna pw. śś. Apostołów Piotra i Pawła.
   The church of the Blessed Virgin Mary – in *1 Maja* Street. Erected in *Wojanowskie* Suburb, mentioned in 1453, destroyed in 1634 during a town fire, rebuilt in 1737–1738. Since 1952, an Orthodox church of SS Apostles Peter and Paul.
5. Kaplica cmentarna Ducha Świętego. W 1396 na Przedmieściu Ulicy Długiej utworzono przytułek, a w 1449 wzmiankowana przy nim, jako nowo wybudowana, kaplica. W 1. połowie XV w. założono cmentarz. Kaplica rozbudowana w 1613, spalona w 1634 podczas oblężenia miasta, odbudowana w 1662. W 1871 zamknięta z powodu złego stanu, a w 1907 rozebrana. Cmentarz, kat.-ewangelicki, zamieniono po 1871 w skwer; najcenniejsze nagrobki umieszczono na zachowanym fragmencie muru.
   A cemetery chapel of the Holy Spirit. In 1396, a poorhouse was built in *Ulicy Długiej* Suburb, and in 1449, a mention was made of a newly erected chapel next to it. In the 1st half of the 15th c., a cemetery was established. The chapel was expaneded in 1613, burnt down in 1634 during a siege of the town, rebuilt in 1662. In 1871, it was closed down due to a bad state of repair and demolished in 1907. The cemetery, for Catholics and Evangelicals, was converted into a public square after 1871; the most valuable gravestones were placed on a surviving wall fragment.
6. Kaplica św. Anny – przy ul. 1 Maja. Powstała w 1515 przez adaptację bastei bramy Wojanowskiej z końca XV w. Remont i przebudowa 1709–1715 (architekt Kaspar Jentsch).
   A chapel of St Anna – in *1 Maja* Street. Created in 1515 by adapting the roundel of *Wojanowska* Gate from the end of the 15th c. Renovation and redevelopment in 1709–1715 (architect Kaspar Jentsch).
7. Kaplica Bożego Ciała i szpital (przytułek) – nie zachowane – na Przedmieściu Zamkowym, na skrzyżowaniu ulic Obrońców Pokoju i Podwala. Szpital wzmiankowany w 1317, przy nim cmentarz i kaplica.
   A chapel of Corpus Christi (a poorhouse) – not preserved – in *Zamkowe* Suburb, at the intersection of *Obrońców Pokoju* and *Podwale* Streets. A hospital mentioned in 1317, with a cemetery and a chapel.
8. Kaplica św. Wolfganga – na Wzgórzu Kaplicznym, obok wzgórza Siodło. Prawdopodobnie kaplica zamkowa, pierwsza wzmianka 1317. Przy niej cmentarz dla wsi *Kunnersdorf* i rejonu ob. ul. Różanej. Złupiona przez husytów 1428, w 1485 wymieniona jako „nowo wybudowana", zniszczona ok. 1640.
   A chapel of St Wolfgang – on *Kapliczne* Hill, next to *Siodło* Hill. Probably a castle chapel – the first mention from 1317. Next to it, a cemetery for the village of *Kunnersdorf* and the area of today's *Różana* Street. Pillaged by the Hussites in 1428, in 1485 mentioned as 'newly constructed', destroyed ca. 1640.
9. Kościół ewang. Krzyża Chrystusowego, ob. parafialny rzym.-kat. Świętego Krzyża przy ul. 1 Maja. Wzniesiony 1709–1718 na Przedmieściu Wojanowskim, na mocy układu z Altranstädt (1707), jako tzw. kościół Łaski. Wzorowany na kościele św. Katarzyny w Sztokholmie (architekt Martin Frantz). Wokół rozległy cmentarz – przy murze 19 kaplic grobowych patrycjuszy z lat 1716–1770. Od pd. dom kantorów (1730), archiwum i biblioteka parafii ewang. – ob. dom parafialny.
   An Evangelical church of Christ's Cross – today, the Roman-Catholic parish church of the Holy Cross – in *1 Maja* Street. Erected in 1709-1718 in *Wojanowskie* Suburb, under an agreement of Altranstädt (1707), as a so-called church of grace. Modelled after a church of St Catherine in Stockholm (architect Martin Frantz). Surrounded by a large graveyard – at the wall, 19 patrician burial chapels from 1716–1770. From the south, a cantors' house (1730), an archive and a library of the Evangelical parish – today, a parish house.
10. Kościół par. św. Jerzego w Strupicach, ob. kaplica dobudowanego (1980–1982) nowego kościoła św. Wojciecha – przy ul. S. Moniuszki. Zbudowany ok. 1500 lub 1527 dla wsi Strupice, do 1654 ewang. Otoczony cmentarzem przykościelnym i owalnym murem.
   A church of St George at Strupice – today, a chapel of a new church of St Adalbert (1980–1982) – in *S. Moniuszki* Street. Built ca. 1500 or 1527 for the village of Strupice; Evangelical until 1654. Surrounded by a graveyard and an oval wall.
11. Kościół ewang.-luter. – ob. Adwentystów Dnia Siódmego – ul. Panieńska 36. Wzniesiony we wsi *Kunnersdorf* w 1929.
   An Evangelican-Lutheran church – today, a church of the Seventh-day Adventists – 36, *Panieńska* Street.Built at the village of *Kunnersdorf* in 1929.
12. Cmentarz komunalny przy ul. Sudeckiej. Założony po 1860, kilkakrotnie powiększany. Kaplica cmentarna wraz z krematorium z 1914, ob. kaplica cmentarna pw. św. Michała Archanioła.
   A municipal cemetery in *Sudecka* Street. Established in 1860, expanded several times. A cemetery chapel with a crematorium from 1914; today, a cemetery chapel of St Michael the Archangel.
13. Cmentarz kat. i cmentarz ewang., następnie cmentarz komunalny w *Kunnersdorf*. Założony ok. 1860, przed likwidacją w 1970 składał się z dwu prostokątnych pól grzebalnych, rozdzielonych ulicą G. Morcinka; na polu zach. kaplica cmentarna.
   A Catholic cemetery and an Evangelical cemetery, and subsequently a municipal cemetery at the village of *Kunnersdorf*. Established ca. 1860; before closure in 1970, it had consisted of two rectangular burial fields, separated by *G. Morcinka* Street; a cemetery chapel in the western field.
14. Synagoga – przy ul. M. Kopernika. Wzniesiona 1845–1846. Zdemolowana podczas „nocy kryształowej", od 1941 własność prywatna, zburzona w latach 70. XX w. wraz z sąsiadującą zabudową ulicy.
   A synagogue – in *M. Kopernika* Street. Erected 1845–1846. Vandalized during the Night of Broken Glass, from 1941 in private hands, demolished in the 1970s together with the neighbouring houses in the same street.
15. Stary cmentarz żydowski – przy ul. Nowowiejskiej. Założony ok. 1820.
   The old Jewish cemetery – in *Nowowiejska* Street. Established ca. 1820.
16. Nowy cmentarz żydowski – przy ul. Sudeckiej. Założony w 1879, powiększony w 1910, z kaplicą przedpogrzebową. Zamknięty w 1974, ob. na części terenu parking hotelowy.
   The new Jewish cemetery – in *Sudecka* Street. Established in 1879, enlarged in 1910, with a pre-funeral chapel. Closed down in 1974; today, a part used as a hotel parking lot.
17. Ratusz. Wzniesiony 1744–1747 na miejscu wcześniejszej budowli (architekt Christoph Gottlieb Hedemann). Przebudowa wnętrz w 1924, wystrój – szkoła snycerska z Cieplic.
   The town hall. Erected in 1744–1747 on the site of a previous structure (architect Christoph Gottlieb Hedemann). Interior redevelopment in 1924, interior decorations – the wood carving school at Cieplice.
18. Mury obronne miasta. Pierwotnie drewniano-ziemne, otaczające miasto lokacyjne. Na pocz. XV w. wzniesiono podwójny pierścień z trzema bramami: Wojanowską (a), Bramą Ulicy Długiej (b) i Zamkową (c). Wewnętrzny pierścień z 36 basztami. Od końca XV w. nowożytny system bastejowy i wał po zewnętrznej stronie fosy. Rozebrane 1832–1839.
   The town's defensive walls. Originally from wood and earth, surrounded the charter town. In the early 15th c., a double ring with three gates: *Wojanowska* (a), *Ulicy Długiej* (b) and *Zamkowa* (c) was built. The inner ring had 36 towers. From the end of the 15th c., a modern roundel system and a rampart on the outer side of the moat. Demolished in 1832–1839.
19. Sąd i więzienie – al. Wojska Polskiego 56. Skrzydło od al. Wojska Polskiego – z 1878, skrzydło od ul. C.K. Norwida – z pocz. XX w.
   A court and a prison – 56, *Wojska Polskiego* Alley.The wing from *Wojska Polskiego* Alley – 1878, the wing from *C.K. Norwida* Street – the early 20th c.
20. Miejski dom dla ubogich – ul. Obrońców Pokoju 9. Wzniesiony 1774, rozebrany po 2005.
   A municipal poorhouse – 9, *Obrońców Pokoju* Street.Erected in 1774, demolished after 2005.
21. Sierociniec – ul. J. Kilińskiego 24. Późnobarokowy, 1724, fundacji kupca Buchsego.
   An orphanage – 24, *J. Kilińskiego* Street. Late Baroque, 1724, endowed by merchant Buchse.
22. Szkoła ewangelicka – ob. Zespół Szkół Handlowych – ul. 1 Maja 39–41. Wzniesiona 1709–1711 (architekt Martin Frantz) wraz z kościołem łaski, połączona z domem pastorów.
   An Evangelical school – today, Business Schools – 39–41, *1 Maja* Street.Erected in 1709–1711 (architect Martin Frantz) together with a church of grace, joined with the pastors' house.
23. Szkoła Podstawowa nr 1 i Gimnazjum nr 1 – ul. Armii Krajowej 8. Wzniesione w 1908 jako liceum i seminarium nauczycielskie.
   Primary School No. 1 and Middle School No. 1 – 8, *Armii Krajowej* Street.Erected in 1908 as a secondary school and a teacher college.
24. Liceum Ogólnokształcące im. S. Żeromskiego – ul. Jana Kochanowskiego 18. Neobarokowe, 1913–1914 (architekt Richard Kühneman).
   S. Żeromski General Education Senior Secondary School – 18, *Jana Kochanowskiego* Street. Neo-Baroque, 1913–1914 (architect Richard Kühneman).
25. Państwowe Gimnazjum, ob. filia Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu – ul. Nowowiejska 3. Modernistyczny budynek i sąsiadujący dom dyrektora wzniesiono 1930–1931 (architekt Düerkop).
   State Middle School, today – a field branch of Wrocław University of Economics – 3, *Nowowiejska* Street. A modernist building and the adjoining headmaster's house were built in 1930–1931 (architect Düerkop).
26. Resursa kupiecka – przy pl. Kościelnym. Wzniesiona przed 1787, z czasem rozbudowana do trójskrzydłowego założenia z ogrodem. Do 1850 resursa, następnie więzienie i sąd. Od pocz. XX w. dom zgromadzeń parafii kat. i klasztor ss. Magdalenek.
   Merchants' club – in *Kościelny* Square. Erected before 1787, later expanded into a three-wing structure with a garden. Until 1850 – a merchants' club, subsequently – a prison and a court. From the early 20th c., a Catholic parish meeting house and a convent of the Sisters of Magdalene.
27a. Stary Dom Strzelecki. Wzniesiony w XVIII w., rozebrany po 1870.
   The old Shooting Association House. Erected in the 18th c., demolished after 1870.
27b. Nowy Dom Strzelecki. Wzniesiony w 1870.
   The new Shooting Association House. Erected in 1870.
28. Teatr Miejski im. C.K. Norwida – al. Wojska Polskiego 38. Secesyjny, wzniesiony 1903–1905 na dawnym placu Strzeleckim jako resursa i teatr (architekt Alfred Daehmel).
   The *C.K. Norwid* Town Theatre – 38, *Wojska Polskiego* Alley.In Art Nouveau style, erected 1903–1905 in the former *Strzelecki* Square to house a club and a theatre (architect Alfred Daehmel).
29. Muzeum Karkonoskie – wzniesione 1912–1914 staraniem Riesengebirge Verein (architekt Karl Grosser).
   Karkonosze Museum – built in 1912–1914 through efforts of Riesengebirge Verein (architect Karl Grosser).
30. Park na Wzgórzu Kościuszki (pierwotnie *Galgenberg*, z racji szubienicy miejskiej). W okresie wojny 30-letniej wzgórze umocniono, a podczas wojen śląskich usypano tu bastion. W 1778, naprawiając fortyfikacje, zlikwidowano szubienicę; odtąd nowa nazwa wzgórza – *Cavalierberg*. W 1772 syndyk miejski Johann Christian Schönau na pd. stoku założył plantację morwy i winogron, a z czasem szkółkę leśną, od której wzgórze zwano *Pflanzenberg*. W latach 1779–1795 urządził Schönau na wzgórzu park publiczny; od 1784 w zachodniej części Dom Stowarzyszeń (dziś rozebrany).
   A park on *Kościuszki* Hill (originally: *Galgenberg*, because of the town gallows located there). During the Thirty Years' War, the hill was reinforced, and during the Silesian Wars a bastion was built here. In 1778, when the fortifications were being repaired, the gallows was removed; from then on, the hill was known as *Cavalierberg*. In 1772, town receiver Johann Christian Schönau set up a mulberry and grapevine plantation on the southern slope, and later a forest nursery, after which the hill was named *Pflanzenberg*. In the years 1779–1795, Schönau established a public park on the hill; from 1784, in the western part there stood a House of Associations (demolished).
31. Helikon i Pola Elizejskie. Helikon, teren spacerowy na ob. wzgórzu Siodło, sfinansował J.Ch. Schönau. Do antycznej siedziby muz nawiązują łacińskie inskrypcje, nazwy ścieżek i polan oraz źródeł – Aganippe (dawniej: Cudowne Źródło) i Hipokrene (dawniej: Źródło Piekarzy). Położoną nad Bobrem część założenia nazwano Polami Elizejskimi. 1797–1800 wzniesiono dla upamiętnienia króla Fryderyka II pawilon o formie doryckiego prostylosu, zwany również Helikonem, rozebrany po 1945.
   Helikon and *Elizejskie* Fields. *Helikon*, a walking area on today's *Siodło* Hill, was paid for by J.Ch. Schönau. References to the classical seat of the muses include Latin inscriptions, path, meadow and spring names – Aganippe (formerly: *Cudowne Źródło* [Miraculous Spring]) and Hipokrene (formerly: *Źródło Piekarzy* [Bakers' Spring]). The part of the complex located on the Bóbr River was called *Elizejskie* Fields. In 1797–1800, a pavilion was built in the form of a Doric prostylos to honour King Frederick II. It was known as *Helikon*, and was demolished after 1945.
32. Pałac Paulinum – ul. Nowowiejska 62. Podmiejska rezydencja Richarda von Kramsta z 1872 (architekt Kurt Spate z Drezna). Rozbudowana w 1906 dla radcy handlowego Oskara Caro (architekt Karl Grosser z Wrocławia), otoczona naturalistycznym parkiem.
   Paulinum Palace – 62, *Nowowiejska* Street.An 1872 suburban residence of Richard von Kramst (architect Kurt Spate of Dresden). Expanded in 1906 for commercial counselor Oskar Caro (architect Karl Grosser of Wrocław), surrounded by a naturalist park.
33. Dwór w dawnej wsi Czarne (*Schwarzbach*), wzmiankowanej w 1305, od końca XIV w. posiadłości rycerskiej. Pierwotnie, być może w końcu XV w., zamek z czworobocznym majdanem, fosą i murem. Dwukrotnie rozbudowywany w XVI w. – powstał renesansowy dwór o czterech skrzydłach i z wieżą, otoczony fosą. Od 1679 do 1945 dwór i dobra własnością miasta Jelenia Góra.
   A manor house in the former village of Czarne (*Schwarzbach*), mentioned in 1305; from the end of the 14th c. – part of a knight's estate. Originally, perhaps towards the end of the 15th c., a castle with a quadrangular yard, a moat and a wall. Expanded in the 16th c. on two occasions into a Renaissance manor house with four wings and a tower, surrounded by a moat. From 1679 to 1945, the estate was owned by the town of Jelenia Góra.
34. Folwark miejski w Grabarach (*Hartau*) – ul. Batalionów Chłopskich 4. W 1479 zakupiony przez miasto. Zabudowania mieszkalno-gospodarcze z poł. XIX w. i pocz. XX w. wzniesiono z wykorzystaniem murów budynków widocznych na mapie z 1824.
   A town grange at Grabarów (*Hartau*) – 4, *Batalionów Chłopskich* Street. Purchased by the town in 1479. The residential and utility structures from the mid-19th c. and the early 20th c. were erected using walls of the buildings pictured on an 1824 map.
35. Bielarnia, następnie wytwórnia likieru – ul. Podwale 27. Barokowy budynek wzmiankowany w 1759, w 1927 adaptowany na Archiwum Miejskie, po II wojnie światowej, do 2004, siedziba Archiwum Państwowego.
   A bleaching plant, subsequently a liqueur production plant – 27, *Podwale* Street. A Baroque building mentioned in 1759, in 1927 adapted for a Town Archive, after WWII (until 2004) – the seat of the State Archive.
36. Rafineria cukru, następnie koszary, ob. Zespół Szkół – ul. Obrońców Pokoju 10. Rafineria wybudowana 1787–1788 na miejscu dawnej miejskiej wieży wodnej (architekt Karl Gothard Langhans). 1858 przebudowa i rozbudowa na *Waldersee Kaserne*.
   A suger refinery, then a barracks, today a school complex – 10, *Obrońców Pokoju* Street.The refinery was built in 1787–1788 on the site of a former town water tower (architect Karl Gothard Langhans). In 1858, the facility was redeveloped and expanded to house *Waldersee Kaserne*.
36a. Gazownia miejska – 1858, kilkakrotnie przebudowywana, rozebrana ok. 1975.
   Municipal gasworks – 1858. Redeveloped on a few occasions, demolished ca. 1975.
37. Dworzec kolejowy – 1866, rozbudowany 1901–1906, przy ul. 1 Maja.
   Railway station – 1866, expanded in 1901–1906, in *1 Maja* Street.
38. Zajezdnia tramwajowa, ob. MPGK – ul. Wolności 161–163. Wybudowana w 1905, wyłączona z ruchu w 1976.
   A tram depot, today a seat of a public utility company – 161–163, *Wolności* Street.Erected in 1905, decommissioned in 1976.
39. Lotnisko – otwarte jako sportowo-pasażerskie (1927), ob. sportowe.
   An airfield – opened as a sports and passenger facility (1927), today – a sports facility.
40. Młyn Dolny na młynówce Bobru – ul. Obrońców Lwowa 1a.
   The Lower Mill on a Bóbr River leat – 1a, *Obrońców Lwowa* Street.
41. Młyn Górny na młynówce Bobru – pomiędzy ul. Pijarską a osiedlem Robotniczym. Rozebrany.
   The Upper Mill on a Bóbr River leat – between *Pijarska* Street and *Robotnicze* housing estate. Demolished.
42. Młyn papierniczy na młynówce Bobru – teren fabryki przy ul. J. Kilińskiego.
   A paper mill on a Bóbr River leat – on the premises of a factory in *J. Kilińskiego* Street.
43. Młyn wsi Strupice – ul. Wiejska 41 – na odnodze Bobru. Od poł. XIX w. młyn fabryki papieru.
   A mill at the village of Strupice – 41, *Wiejska* Street – on a Bóbr River branch. From the mid-19th c. – a paper factory mill.
44. Młyn Fischermühle – ul. Warszawska 5 – na młynówce Kamiennej. Obecny budynek z 1767, przebudowany i rozbudowany w 1860.
   Fischermühle Mill – 5, *Warszawska* Street – on a *Kamienna* River leat. The present building from 1767, redeveloped and expanded in 1860.
45. Młyn przy folwarku w Grabarowie – ul. Batalionów Chłopskich 22 – na młynówce Radomierki. Od poł. XIX w. pracuje jako tartak.
   A mill at the grange at Grabarów – 22, *Batalionów Chłopskich* Street – on a Radomierka River leat. From the mid-19th c. – used as a lumber mill.
46. Koszary piechoty – przy ul. Grunwaldzkiej – założone na pocz. XX wieku.
   An infantry barracks – in *Grunwaldzka* Street – established in the early 20th c.
47. Koszary artylerii – przy ul. Kowarskiej – założone po 1933.
   An artillery barracks – in *Kowarska* Street – established after 1933.

Maciejowa (*Maiwaldau*)

M1. Kościół parafialny śś. Piotra i Pawła – przy ul. Wrocławskiej. Wzmiankowany 1386, obecny z XV w. 1622 – budowa kaplicy grobowej i loży kolatorskiej rodzin von Nimptsch i von Reder. 1646 – po pożarze przebudowa, 1707 – po pożarze remont wnętrza i budowa nowej wieży. Cmentarz otoczony obronnym murem z reliktem nowożytnej bastei.
   The parish church of SS Peter and Paul – *Wrocławska* Street. Mentioned in 1386, the current structure from the 15th c. 1622 – the construction of a burial chapel and a patron box of the von Nimptsch and von Reder families. 1646 – redevelopment following a fire, 1707 – after a fire, renovation of the interior and the construction of a new tower. The cemetery surrounded by a defensive wall with a relic of a modern roundel.
M2. Kościół ewang. – przy ul. Wrocławskiej, 1758, otoczony cmentarzem. Rozebrany po 1971; w tym miejscu pawilon handlowy z parkingiem.
   An Evangelical church – in *Wrocławska* Street, in 1756 – surrounded by a graveyard. Torn down after 1971, a shopping facility with a parking lot built on the site.
M3. Pałac. Otoczony fosą dwór wzmiankowany w 1568, przebudowany 1686–1688 (architekt Johann Blasius Peinter?). Rozebrany na pocz. lat 70. XX w.
   A palace. A manor house surrounded by a moat, mentioned in 1568, redeveloped in 1686–1688 (architect Johann Blasius Peinter?). Demolished in the early 1970s.
M4. Neoklasycystyczna kaplica grobowa E. Beckera w parku pałacowym, 1891–1902.
   A neo-classicist burial chapel of E. Becker in the palace park, 1891–1902.
M5. Wieża widokowa – wzniesiona 1875–1877 (firma architektoniczna Lange & Hoffmann z Jeleniej Góry) w stylu burgowym na terenie tzw. dzikiego parku.
   A viewing tower – erected in 1875–1877 (architects Lange & Hoffmann of Jelenia Góra) in the burg style in the so-called wild park.
M6. Zajazd z 2. połowy XVIII w. – ul. Wrocławska 74.
   A roadhouse from the 2nd half of the 18th c. – 74, *Wrocławska* Street.
M7. Młyn Górny – ul. Wrocławska 69. Wzniesiony w 4. ćwierci XIX w. na miejscu wcześniejszego. Zachowany relikt młynówki Radomierki.
   The Upper Mill – 69, *Wrocławska* Street. Erected in the 4th quarter of the 19th c., on the site of the former structure. A preserved relic of a Radomierka leat.
M8. Młyn Dolny – ul. Wrocławska 12. Wzniesiony w 2. połowie XIX w. na miejscu wcześniejszego.
   The Lower Mill – 12, *Wrocławska* Street. Erected in the 2nd quarter of the 19th c., on the site of the former structure.

Cieplice Śląskie-Zdrój i Malinnik (w granicach do 1976)
Cieplice Śląskie-Zdrój and Malinnik (within the borders until 1976)

C1. Kościół par. św. Jana Chrzciciela i klasztor Cystersów, filia opactwa z Krzeszowa, 1403. Po sekularyzacji własność Schaffgotschów (1810–1945). Obecny kościół, wzniesiony 1712–1714 (architekt Kaspar Jentsch), połączony jest z budynkiem prepozytury, 1586–1587, po pożarze 1671 przebudowanym i rozbudowanym. Obok kościoła wieża z bramą i dzwonnicą, 1709–1710 (architekt Eliasz Scholz).
   The parish church of St John the Baptist and a Cistercian monastery, a branch of the abbey of Krzeszów, 1403. Following the secularization, owned by the Schaffgotsch family (1810–1945). The current church, built 1712–1714 (architect Kaspar Jentsch), is joined with the provostry building, 1586–1587, after a fire in 1671, redeveloped and expanded. Next to the church, a tower with a gate and a bell tower, 1709–1710 (architect Eliasz Scholz).
C2. Kościół ewang. pw. Zbawiciela, 1774–1777 (architekt Demus z Jeleniej Góry), wieża dobudowana (1779). Pierwotnie otoczony cmentarzem, po którym fragmenty muru granicznego. Przy pl. Piastowskim 18 dom pastora (1744), obok dawna szkoła ewang. (1749).
   An Evangelical church of the Saviour, 1774–1777 (architect Demus of Jelenia Góra), the tower added in 1779. Originally surrounded by a graveyard, of which fragments of border walls remain. At 18, *Piastowski* Square, a pastor's house (1744), next to it, a former Evangelical school (1749).
C3. Cmentarz miejski. Założony w poł. XIX w. jako symultaniczny. W pocz. XX w. powiększony. Zachowany grobowiec Clary (zm. 1932) i Eugena (zm. 1925) Füllnerów.
   A municipal cemetery. Established in the mid-19th c. as a cemetery for two denominations. Expanded in the early 20th c. A surviving tomb of Clara (d. 1932) and Eugen (d. 1925) Füllner.
C4. Zdrój klasztorny. Dom gościnny klasztoru, tzw. Czerwony Dom (1582–1589), obok neoklasycystyczny pawilon (1853) „Źródła Ludwika" (ob. „Marysieńki"). Opodal drugi dom gościnno-kuracyjny opatów krzeszowskich, tzw. Długi Dom – ul. ks. P. Ściegiennego 5/7. Wzniesiony 1689–1692 (architekt Martin Urban), w 1929 zaadaptowany na muzeum przyrodnicze, obecnie hotel i spa.
   A monastic spring. A monastic guest house, a so-called Red House (1582–1589), next to it, a neo-classicist pavilion (1853) 'Źródła Ludwika' [Ludwik's springs] (today: 'Marysieńki' pavilion). Nearby, a second guest-and-treatment house of the abbots of Krzeszów, a so-called Long House – 5/7 *ks. P. Ściegiennego* Street.Erected in 1689–1692 (architect Martin Urban), in 1929 adapted as a natural museum, today hotel and spa.
C5. Zdrój hrabiowski. Barokowe, a nast. klasycystyczne budynki przy placu zdrojowym, wyburzone 1935, przy budowie ob. zakładu leczniczego (architekt Georg Steinmetz).
   A count's spring. Baroque, subsequently classicist buildings near the spring square, demolished in 1935, when a treatment facility was built (architect Georg Steinmetz).
C6. Pałac Schaffgotschów – pl. Piastowski 8–10. Wzniesiony ok. 1570 renesansowy dwór po pożarach w 1777 i 1783 rozebrano. Obecny pałac postawił (1784–1788) Johann Georg Rudolf.
   A palace of the Schaffgotsch family – 8–10, *Piastowski* Square. A Renaissance structure erected in ca. 1570, demolished after fires of 1777 and 1783. The present structure (1784–1788) built by Johann Georg Rudolf.
C7. Galeria w parku zdrojowym. Typ willi palladiańskiej, 1797–1800 (architekt Karl Gottfried Geissler).
   A gallery in the spa park. A palladian-type villa, 1797–1800 (architect Karl Gottfried Geissler).
C8. Teatr Zdrojowy, 1835–1836 (architekt Albert Tollberg z Legnicy).
   A spa theatre, 1835–1836 (architect Albert Tollberg of Legnica).
C9. Dom zdrojowy (przed 1849), gruntownie przebudowany 1867–1868 (architekt Bocksch), ob. pawilon zdrojowy „Edward".
   A spa house (before 1849), extensively redeveloped in 1867–1868 (architect Bocksch), today a spa pavilion 'Edward'.
C10. Pałac Römischów, zwany później pałacem gen. Ziethena – ul. Jagiellońska 2. Wzniesiony 1734 dla kupieckiej rodziny Römisch (architekt Kaspar Jentsch?).
   A palace of the Römisch family, later known as the palace of General Ziethen – 2, *Jagiellońska* Street. Erected in 1734 for the merchant family of Römisch (architect Kaspar Jentsch?).
C11. Pensjonat „Pod Złotym Łukiem" – ul. Leśnicza 3 – wzniesiony ok. 1720–1730 (architekt Kaspar Jentsch).
   A boarding house 'Pod Złotym Łukiem' [The golden arch] – 3, *Leśnicza* Street – built ca. 1720–1730 (architect Kaspar Jentsch).
C12. Szpital wojskowy Fundacji Św. Jadwigi – zbudowany ze składek społecznych w 1864, rozbudowa ok. 1920, prowadzony przez fundację, ob. szpital przy ul. Jagiellońskiej 26.
   A military hospital of St Hedwig's Foundation – built in 1864 with money acquired as a result of a public collection, expanded ca. 1920, run by the Foundation, today – a hospital at 26, *Jagiellońska* Street.
C13. Szkoła rzemiosł drzewnych – ul. Cieplicka 34. Główny budynek wzniesiony 1901–1902 (architekt Theodor Hüsler z Lipska), rozbudowany po 1945. Obok dom dla nauczycieli (ok. 1880), pierwotnie należący do fundatora szkoły Adolfa Adama von Bruce, po 1902 pensjonat.
   A school of wood-based crafts – 34, *Cieplicka* Street. The main building erected in 1901–1902 (architect Theodor Hüsler of Leipzig), expanded after 1945. Next to it, a house for teachers (ca. 1880), originally owned by the school founder Adolf Adam von Bruce, after 1902 – a boarding house.
C14. Pawilon w Parku Norweskim. Park ufundowany przez Eugena Füllnera jako park publiczny (1906–1908, projekt ogrodnika Fritza Hanischa z Wrocławia). W centrum Pawilon Norweski w tzw. stylu smoczym (architekt Eimar Smith z Oslo), przeznaczony na restaurację i salę spotkań. Od 1976 muzeum przyrodnicze.
   A pavilion in *Norweski* [Norwegian] Park. The park established and paid for by Eugen Füllner as a public facility (1906–1908, designed by gardener Fritz Hanisch of Wrocław). In the centre, *Norweski* [Norwegian] Pavilion in the so-called dragon style (architect Eimar Smith of Oslo), intended as a restaurant and a meeting hall. Since 1976, a natural history museum.
C15. Ogrody użytkowe Schaffgotschów – ul. O. Langego 14. Założone 1819 w widłach Młynówki. Z pierwotnej zabudowy zachowana jedynie oranżeria (po 1819, projekt A. Malicksch, przebudowana ok. 1880 przez Bockscha) i ruiny budynku pompy wodnej.
   Utility gardens of the Schaffgotsch family – 14, *O. Langego* Street. Set up in 1819, in a fork of the Młynówka River. Out of the original structures only the orangery survives (after 1819, design by A. Malicksch, redeveloped ca. 1880 by Bocksch) and ruins of a water pump building.
C16. Dworzec kolejowy, po 1891.
   A railway station, after 1891.
C16a. Gazownia miejska, po 1880.
   A municipal gasworks, after 1880.
C17. Osiedle patronackie Füllnera – przy ul. N. Barlickiego. Zakładane jako osiedle fabryczne od 1898 na terenie wsi Malinnik, przylega do Parku Norweskiego.
   A housing estate under the patronage of Füllner – in *N. Barlickiego* Street. Established as a factory housing estate from 1898, at the village of Malinnik, adjacent to *Norweski* Park.
C18. Fabryka maszyn papierniczych Füllnera. Założona 1848 na miejscu szlifierni szkła we wsi Malinnik. Rozbudowywana od 1854 przez Hansa Füllnera i jego syna Eugena. Po 1945 fabryka maszyn papierniczych FAMPA, od 1990 – Beloit, Sp. z o.o., obecnie biura i hurtownie. Obok, przy ul. Fabrycznej 1a, neorenesansowa willa fabrykanta zwana „Lindehof" (lata 80. XIX w.), po 1945 przedszkole.
   Füllner's paper industry machinery factory. Established in 1848 on the site of a glass grinding facility at the village of Malinnik. Expanded from 1854 by Hans Füllner and his son Eugen. After 1945, paper industry machinery factory FAMPA, from 1990 – Beloit Sp. z o.o., today – offices and warehouses. Next to it, at 1a, *Fabryczna* Street, a neo-Renaissance villa of a factory owner, called 'Lindehof' (the 1880s), after 1945 – an infant school.
C19. Kościół staroluterański, ob. polsko-kat. pw. Matki Boskiej Nieustającej Pomocy – ul. Wolności 213. Zbudowany 1869–1870 dla założonej w 1845 we wsi Malinnik gminy staroluterańskiej.
   An Old Lutheran church, today – a Polish Catholic church of Our Lady of Perpetual Help – 213, *Wolności* Street. Built in 1869–1870 for an Old Lutheran community established at the village of Malinnik in 1845.
C20. Osiedle willowe *Deutsche Colonie* – ulice PCK i L. Hirszfelda – wytyczone pod koniec XIX w. na terenach wsi Malinnik zakupionych od Schaffgotschów.
   A villa housing estate *Deutsche Colonie* – *PCK* and *L. Hirszfelda* Streets – laid out towards the end of the 19th c. on the land of the village of Malinnik purchased from the Schaffgotsch family.
C21. Osiedle willowe *Russische Colonie* – ulice Łabska i Krośnieńska – wytyczone w 1878 na terenach zakupionych od Schaffgotschów przez architekta i przedsiębiorcę budowlanego Wilhelma Ansorgego. Od 1915 nosiło nazwę *Tannenberg*.
   A villa housing estate *Russische Colonie* – Łabska and Krośnieńska Streets – laid out in 1878 on land purchased from the Schaffgotsch family by architect and building contractor Wilhelm Ansorge. From 1915 called *Tannenberg*.
C22. Zespół na wzgórzu *Weinberg* – ul. Podgórzyńska 6 – pierwotnie (od 1879) restauracja, od ok. 1900, po rozbudowie – otoczony parkiem dom wypoczynkowy.
   A complex on *Weinberg* Hill – 6, *Podgórzyńska* Street – originally (from 1879), a restaurant, from ca. 1900, after an expansion – a holiday home surrounded by a park.

Sobieszów (*Hermsdorf*) i Jagniątków (*Agnetendorf*), w granicach do 1976
Sobieszów (Hermsdorf) and Jagniątków (Agnetendorf) within the borders until 1976

S1. Kościół par. – ob. pomocniczy św. Marcina. Gotycki (1387), gruntownie przebudowany (poszerzenie i przesklepienie nawy) 1781–1782. Wolno stojąca gotycka dzwonnica (XVI–XV w.), od 1647 górna kondygnacja zwieńczona hełmem z latarnią.
   A parish church – today, an auxiliary church of St Martin. A Gothic structure (1387), thoroughly redeveloped (expansion and revaulting of the nave) in 1781–1782. A free-standing, Gothic bell tower (14th–15th c.), from 1647 the upper storey crowned with a cupola with a lantern.
S2. Kościół ewang. – ob. parafia rzym.-kat. Najświętszego Serca Pana Jezusa – wzniesiony 1744–1745 przez mistrza murarskiego Georga Pormanna z Sobieszowa. Obok późnobarokowa plebania (1778–1782).
   An Evangelical church – today a Roman-Catholic parish of the Sacred Heart of Jesus, erected in 1744–1745 by masonry master Georg Pormann of Sobieszów. Next to it, a Late Baroque presbytery (1778–1782).
S3. Cmentarz ewang. dolny – ob. parafia rzym.-kat. – przy ul. Cieplickiej. Zał. na pn. od kościoła w 1853 (do tego czasu gmina ewang. korzystała z przykościelnego cmentarza kat.).
   A lower Evangelical church, today a Roman-Catholic parish – in *Cieplicka* Street. Set up to the north of the church in 1853 (until then, the Evangelical community had used the Catholic graveyard).
S4. Cmentarz ewang. górny – ob. parafia rzym.-kat. – przy ul. E. Romera. Zał. na pn. od kościoła w 1905.
   An upper Evangelical church, today a Roman-Catholic parish – in *E. Romera* Street. Set up to the north of the church in 1905.
S5. Zamek Chojnik (*Kynast*). Między 1353 a 1364 za sprawą Bolka II świdnicko-jaworskiego powstał na wierzchołku góry stołp i mieszkalny Wysoki Dom, otoczone murem (?). Po śmierci Bolka II w 1368 zamek przechodzi w ręce Schaffgotschów (do 1945). W 2. połowie XV w. powstaje zamek dolny, otoczony murem z dwiema basztami łupinowymi. Podczas „trwogi tureckiej" w 1529 całe założenie obwiedziono murem zewnętrznym ze strzelnicami (wtedy też zapewne zbudowano kuchnię na zamku dolnym, tzw. Dom Komendanta i stajnię oraz pokryto mury dekoracją sgraffitową, imitującą ciosy). Ok. 1560 zbudowano basteję. Zamek w ruinie od pożaru po uderzeniu pioruna 31 sierpnia 1675. Atrakcja turystyczna od XVII w. Prace remontowe ograniczone do zabezpieczania murów (ostatnie w latach 2009–2010), jedynie w 1860 dokonano neogotyckiej przebudowy i adaptacji pn. bastei na schronisko i niewielkie muzeum.
   Chojnik castle (*Kynast*). Between 1353 and 1364, at the discretion of Bolko II, Duke of Świdnica and Jawor, a keep and a residential High House, surrounded by a wall, were built on top of the mountain (?). After Bolko II's death, in 1368 the castle became property of the Schaffgotsch family (until 1945). In the 2nd half of the 15th c., the lower castle, surrounded by a wall with two semicircular towers, was erected. During the 'Turkish terror', in 1529, the entire complex was encircled by an outer wall with crenels (it was probably then that a kitchen, a so-called Commander's House, and a stable were built in the lower castle and the walls were covered with a sgraffito decoration that imitated blocks). Around 1560, a roundel was built. The castle has been in ruin since a fire after a lightening on 31 August 1675. A tourist attraction since the 17th c. Renovation limited to securing the walls (the last one in 2009–2010); only in 1860, was the north roundel redeveloped in neo-Gothic style and adapted as a shelter and a small museum.
S6. Zarząd dóbr Schaffgotschów – ob. szkoła – ul. Cieplicka 196. Budynek wzniesiony 1705–1712 przez Antona Schaffgotscha (mistrz murarski Eliasz Scholz). Otaczające czworoboczny majdan gospodarczy zabudowania folwarku w większości z 4. ćwierci XVIII w., przebudowane w 4. ćwierci XIX w.
   The administration of the Schaffgotsch family's estate – today a school – 196, *Cieplicka* Street. The building erected in 1705–1712 by Anton Schaffgotsch (masonry master Eliasz Scholz). The grange structures that surround a quadrangular yard come mostly from the 4th quarter of the 18th c., and were redeveloped in the 4th quarter of the 19th c.
S7. Dom kupca lnianego (1731) – ul. Cieplicka 160.
   A house of a linen merchant (1731) – 160, *Cieplicka* Street.
S8. Młyn Górny.
   The Upper Mill.
S9. Młyn Dolny.
   The Lower Mill.

Jagniątków

J1. Willa Gerharta Hauptmanna *Wiesenstein* – ob. muzeum, ul. Michałowicka 32. Wzniesiona 1900–1902 (architekt Hans Grisebach, polichromia wnętrz 1922, malarz Johannes Maximilian Avenarius).
   A villa of Gerhart Hauptmann *Wiesenstein* – today a museum – 32, *Michałowicka* Street. Erected in 1900–1902 (architect Hans Grisebach, interior polychromy 1922, painter Johannes Maximilian Avenarius).